

MAX ENGMAN

Två tidskrifter, två kriser

Facktidsskrifter är ofta språkrör för en generation, forskargrupp eller forskningsinriktning med ett budskap. Sedan *Historische Zeitschrift* grundades 1859 och fick en form som blev något av ett standardformat har historiska facktidsskrifter också varit arbetsredskap. En klassisk historisk facktidsskrift skulle innehålla väl dokumenterade vetenskapliga uppsatser, recensioner, forskningsöversikter och nyheter ”från fältet”. Tidsskriften blev ett oundgängligt hjälpmedel för att hålla sig à jour. Tidsskriften kunde skapa och krossa karriärer och recensionerna var maktredskap. Makten utövades av respektive redaktion. Eftersom det hör till maktens väsen att den är i ständig rörelse, hemsöks tidsskrifter ofta av kriser, bojkotter och strider om tidsskriftens linje.¹

Den gamla tiden

I slutet av 1960-talet råkade Finlands båda historiska tidsskrifter ut för var sin kris. Kriserna var emellertid väsensskilda. *Historiallinen Aikakauskirja* (*HAik*, grundad 1903) tappade styrfarten och riktningen efter decennier av rutin. *Historisk Tidskrift för Finland* (*HTF*, grundad 1916) hade däremot tappat återväxten i det medeltida mörker där den styrt på samma kurs i flera decennier under en seglats där både roddarna och provianten började ta slut. Kriserna var sammankopplade på ett intrikat sätt: *HAik* ville inte ge plats för yngre forskare, *HTF* hade inga.

HAik var en bastion för en auktoritetsbunden och hierarkisk akademisk miljö där många ämnesområden ännu präglades av kategoriska sanningar och deltagarperspektiv. Det var en miljö där professorer opponerade sina elevers doktorsavhandlingar och recenserade dem i *HAik* utan en tanke på att någon kunde betrakta det som grovt jäv.

1. Om *HTF*:s grundande och första decennium, se Max Engman, 'En Törnestic. *HTF*:s första år', *HTF* 76 (1991:2), s. 172–198.

Professorerna handplockade sina efterträdare. All denna förebyggande försiktighet var onödig eller överdriven, eftersom en organiserad opposition egentligen inte existerade. Historieämnet dominerades av fyra Helsingforsprofessorer och chefredaktörerna för *HAik* respektive *HTF*.

Eric Anthoni (1893–1978)² var äldst och hade varit med om jägarrörelsens initialskede 1914, men professorerna och chefredaktörerna präglades av andra världskriget och ”farans år” 1944–1948. Anthoni redigerade *HTF* i 45 år, från 1925 till 1969. Han arbetade med tre större och omdebatterade teman: biskop Tengström som stiftsherde, konflikten mellan Karl IX och Finland samt med en större undersökning om Finlands medeltida fräse och 1500-talsadel (1970). Särskilt den sistnämnda undersökningen satte sina spår i *HTF*, eftersom Anthoni använde en genealogiskt inriktad metod som resulterade i en mängd mindre undersökningar och meddelanden. Dessa placerade han ofta i tidskriften, medan den stora monografin gavs ut av Svenska litteratursällskapet i Finland. En följd av det här var att Anthoni skrev en stor del av tidskriften själv.

Pentti Renvall (1907–1974)³ präglades för livet av att de röda mördade hans far 1918. Det var desto mera anmärkningsvärt att han under kriget kommenderades att inventera de finländska rödas arkiv i Petroskoj, och företog något av en äreräddning av de röda som anklagats för bristande nationellt sinnelag. Renvall var arkivman och historieteoretiker. Eino Jutikkala (1907–2006) blev 1932 vid 24 års ålder med avhandlingen *Läntisen Suomen kartanolaitos Ruotsin vallan viimeisenä aikana* I Finlands yngsta disputerade historiker. Liksom många som varit engagerade i de högerinriktade studentorganisationerna under mellankrigstiden gjorde Renvall och Jutikkala aktningvärdade och belönade insatser i ett Finland som efter kriget satsade på en nordism som var ganska främmande för dem på 1930-talet.

Jutikkala förlänades efter en produktiv livsinsats 1972 titeln akademiker. Han var liksom Renvall angelägen om att hans verk skulle översättas till svenska och var en flitig deltagare i nordiskt samarbete och de nordiska historikermötena.⁴

-
2. Johan Nikula, 'Eric Anthoni', Max Engman (red.), *Historiens studium vid Åbo Akademi* (Åbo 1991), s. 139–158.
  3. *HAik* 1983:2, temanummer om Pentti Renvall.
  4. Päiviö Tommila, 'Vuosisadan akateemikko', *HAik* 2007, s. 131–133.

Jarl Gallén (1908–1990) tillbringade andra världskriget i fält och avancerade från skyddskårsfänrik till major i aktiv tjänst. Han positionerade sig på högerkanten, som en ledande kraft i Aktiva studentförbundet, men försökte förbättra samarbetet mellan finnar och svenskar vilket inte var lätt under AKS:s tid.⁵ Förutom religiösa och teologiska frågor sysselsatte han sig även med militära teman och affärsföretag. Han var en aktiv nordist och skrev mest om medeltiden, bl.a. om korsstågen till Finland och om Nöteborgsfredens gräns; många av hans uppsatser publicerades i *HTF*.

Renvall och Jutikkala beklädde båda den prestigefyllda posten som chefredaktörer för *HAik*, Renvall var redaktionssekreterare 1931–1945 och chefredaktör 1960–1969, Jutikkala var chefredaktör 1970–1982. Posten gav makten att bestämma vad som kunde och fick publiceras i fackets främsta organ, *HAik*:s chefredaktör var sanningens väktare. Det var naturligt att refuseringsbeslut fattades av landets främsta historiker, innehavarna av lärostolarna i Finlands och Skandinavien respektive inhemska historia vid Helsingfors universitet; vem kunde näst Vår Herre och Ranke ha en större kompetens? Renvall inledde sin karriär som arkivarie, men avancerade till professor 1950 och kansler vid Helsingfors universitet 1968. Renvall-institutet för historisk forskning och dokumentation uppkallades efter honom och han tog initiativet till Expertkommittén för översättning av finskspråkig facklitteratur till svenska.⁶

Det skulle dröja några decennier innan diskurserna och de anonyma granskarna drabbade historiefacket och *HAik* redigerades enligt axiomet att den enda och odelbara sanningen fanns i källorna. Det var en uppfattning som inte uppmuntrade till diskussion och polemiken i *HAik*:s spalter gick ofta *ad hominem* och utmynnade i föga inspirerande gräl.

I detta läge kunde motsättningar inte undvikas när några av de lovande yngre historikerna, uppmuntrade av större spelrum i hemlandet och Sovjetunionen, tog sig för att ”sätta problem under debatt”.

---

5. Henrik Meinander, 'Aktiva studentförbundet. En högerradikal sammanslutning 1931–1945', *HLS* 64 (1989); Max Engman, 'Jarl Gallén som historiker', Jarl Gallén, *Finland i medeltidens Europa* (Helsingfors 1998), s. 185–192.

6. Henrik Grönroos, 'Nordisk historieforskning och finsk språkbarriär', *Cognitio Librorum. Retkiä kirjojen maailmaan. Urflykter i böckernas värld*, Helsingfors universitetsbibliotek 1983, s. 80–86 (*Hbl* 8.8.1967); Pentti Renvall, 'Den finska kulturen i det nordiska kultursamarbetet', *Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri* 1964, s. 17–25.

Uppretade av det oreflekterade motståndet och en redigering som upplevdes som censur, grep de yngre i sin tur till provokationer. Gruppen mer eller mindre oppositionella historiker växte, men forskningsaktiviteten koncentrerades i rätt hög grad till relationerna mellan Finland och Ryssland, i någon mån Sovjetunionen. Man kan nämna Tuomo Polvinen, Päiviö Tommila, Keijo Korhonen, Matti Klinge och Osmo Jussila. Man kunde nämna ytterligare namn, men med tanke på tidsskriftskonflikterna och trions omfattande produktion ända till våra dagar kan Klinge och Jussila, utökade med Heikki Ylikangas betecknas som något av ”De tre stora”. Motståndet kom nu på sätt och vis inifrån, Ylikangas var Renvalls redaktionssekreterare från 1963 till tredje numret av årgången 1966, då han efterträddes av Jussila. Jussila var klart Renvalls redaktionssekreterare och avgick vid det möte då Jutikkala valdes till redaktör. Efter Jussilas osedvanligt korta period som redaktionssekreterare övertogs posten 1970 av Pirkko Rommi (1970–1973) innan den övertogs för en längre tid av Ohto Manninen.

Secession

Tolkningskonflikterna om autonomins tid inleddes på 1960-talet, med sammandrabbningar om bl.a. Keijo Korhönens avhandling om Kommitén för finska ärenden. Professor Vilho Niitemaa i Åbo kommenderade ut sina assistenter på en felfinnarexpedition för att beslå respondenten med bristande akribi. Klinge tog upp kontroversiella teman i studentkårens historia och hävdade att jägarrörelsen var ett tyskt ”beställningsarbete”. Han gav också på 1970-talet ut två essäsamlingar i tillgängligt format och med en positiv bild av Finlands ryska decennier, som han senare döpte till ”Kejsartiden”. Den största uppmärksamheten inom facket väckte dock Jussilas disputation. Han hade som ett villkor för disputation tvingats anpassa avhandlingen till rådande tolkning av Finlands grundlagar. Han fick vänta på en docentur och kallades inte till forskarmedlem vid Finska Historiska Samfundet förrän vid samfundets 100-årsjubileum 1975.⁷

Trion Matti Klinge (f. 1936), Heikki Ylikangas (f. 1937) och Osmo Jussila (f. 1938) har sedan 1960-talet upprätthållit en stabil produktion av intressanta verk. De har tagit upp känsliga frågor rörande landets utrikesrelationer, social- och lärdoms historia och Rysslandsrelationer

---

7. Osmo Jussila, *Suomen historian suuret myytit* (Helsinki 2007), s. 230–244.

från alla tidsperioder. Man kan lyfta fram åtminstone en faktor. Finländsk historieskrivning uppvisar mycken flit i arkiven. Också Klinge, Ylikangas och Jussila har slitit byxbaken i arkiv och bibliotek, men har också gjort något mer, nämligen experimenterat med ett överflöd av idéer.

Det är skäl att framhålla att Klinge, Ylikangas och Jussila inte bildat någon skola, deras metodiska och teoretiska utgångspunkter är mycket olika. Med tiden har gruppen berikats med nya medlemmar som intresserar sig för, låt oss säga sentsaristiska frågeställningar, universitetshistoria och bondeuppror. Ju mera gruppen expanderat desto mera har den också luckrats upp. Klings, Ylikangas och Jussilas intellektuella nedmontering av den finländska forskningens provinsiala karaktär och inskränkt snäva nationella perspektiv var en insats som inte som sådan kan förnyas. Det finns inte längre på samma sätt ett behov av sådana insatser.

Det var annorlunda på 1960-talet och naturligt att en yngre generation ville bryta de bojar som den äldre generationen smitt genom sin makt över fackets kanaler. Äldre generationers kortsynthet i sådana frågor är ofta bränsle för det slag av utmarsch som i Österrike kallas *Secession*. Att de yngres finländska *Secession* skulle föra dem till en konstruktiv insats i *HTF* tedde sig däremot föga sannolikt och Jutikkala kunde förmoda att han med kontrollen över *HAik* också skulle kunna styra resten av det historiska fältet.

HTF:s räddning

HTF grundades 1916 av docenten P. O. von Törne. Initiativet togs emellertid av de yngre studenterna i den två år tidigare grundade Svenska Studenters historiska förening (från 1927 Historiska Föreningen). Mycket tyder på att studenterna främst var intresserade av svenskhet, medan von Törne och andra något äldre historiker var angelägna om ett svenskspråkigt fackorgan, en *Historische Zeitschrift* på svenska.

von Törne hade den vetenskapliga auktoritet och de kontakter som behövdes för att utverka understöd. Han fick som han ville, men det ledde till att de yngre historikerna stod främmande för *HTF*. Formellt var tidskriften ett privatföretag redigerat av redaktören tillsammans med ett redaktionsråd av äldre historiker.

Redaktörskapet övertogs 1925 av Eric Anthoni och förblev i hans händer till 1969. Efter några års övergångsarrangemang övertogs ut-

givningen av Historiska Föreningen och redaktionen av en av föreningen utsedd redaktör (Jarl Gallén) och redaktionssekreterare (Dag Lindberg) och redaktionsråd samt en ekonom (Henry Rask). Det var en tidsenligare organisation, men tidskriften stod inför värre problem. De största gällde nyrekryteringen av skribenter, föreningsmedlemmar och prenumeranter. Några av föreningens äldre medlemmar hade stupat eller slagit in på lärarbanan. Den amerikanska samhällsvetenskapen hade lockat andra, vilket illustrerades av studentföreningen *Historicum*s öde.

Den nyutnämnde (1964) professorn Jarl Gallén fick alltså överta en handfull studenter och en tidskrift, vars tunna format och musgrå omslag inte tedde sig särskilt inbjudande. Klockorna klämtade redan för tidskriften.

I mitten på 1960-talet förelåg alltså ett läge där en del av de yngre och kanske även bästa studenterna och unga forskarna i historia på finskt håll var missnöjda med *HAik*:s mot dem återhållsamma linje, som tidvis antog drag av diskriminering. Här fanns alla förutsättningar för en Secessio av den österrikiska typen. En grupp avantgardistiska konstnärer bröt sig under Gustav Klimt 1898 ut ur Konstakademien under mottot "Die Zeit ihre Kunst, der Kunst ihre Freiheit." Secessionisterna i Wien behövde inte mycket mer än gå över gatan för att nå sitt mål. Den som ville secessionera i historia i Helsingfors hade det ännu lättare – båda tidskrifterna hade från omkring 1970 sina arkiv och sin förvaltning på Historiska institutionen i Helsingfors.

Räddningsaktionen för *HTF* hade redan påbörjats med en omorganisering som innebar att Historiska Föreningen 1965 inträdde som utgivare. *HTF* återvände alltså, exakt femtio år efter grundandet, till det fadershus den aldrig inträtt i vid grundandet – Historiska Föreningen förberedde sig genom att godkänna nya stadgar, som publicerades i *HTF*. Stadgarna nämnde inte tidskriften, där angavs endast att föreningen kunde främja sitt syfte genom publikationsverksamhet. Anthoni fortsatte som redaktör med stöd av Kaj Mikander som redaktionssekreterare (1968). Då denne avgick efter ett år och Anthoni inte visade tecken på att avgå tillsattes en redaktionskommitté och en tf. redaktionssekreterare.

Den långa övergången avslutades i första numret av årgång 1970. Anthoni avtäckades och läsarna underrättades om att han avgått vid årsskiftet 1969–1970. Som ny redaktör inträdde Jarl Gallén och

som redaktionssekreterare Dag Lindberg (från 1972 ytterligare Max Engman).

Tidskriftens riktlinjer gick ut på att i huvudsak publicera ”forskningsbidrag som skrivs på svenska i Finland eller översätts från finskan”. Bevakningen av ny historisk litteratur skulle koncentreras till finländsk, nordisk och östeuropeisk litteratur. Tidskriften ställde också i utsikt att publicera en selektiv, resonerande bibliografi.⁸

Omorganiseringen kompletterades med en ny pärm, en grön kvadrat formgiven av en av tryckerifaktorerna, och med värvning av några nya skribenter, väl valda ur modern historia, som antogs intressera nordiska läsare. Statsvetaren Eero Tervonen skrev om planerna på en union mellan Sverige och Finland 1940 (1965:4) och Erik Allardt om nationsbyggnad (1970:2). Den blivande Kekkonen-levnadstecknaren Juhani Suomi skrev om Jartsev-förhandlingarna och om Holstis besök i Moskva. Det har hävdats, både i samtiden och senare, att den krisdrabbade *HTF* räddades av finska skribenter, kanske framför allt av gruppen Klinge, Jussila och Ylikangas. Påståendet får ett visst stöd av årgången 1970 då *HTF* befann sig i en svår materialbrist och de alla tre publicerade sig i *HTF*. De stod då för hälften av uppsatserna och översikterna och över hälften av sidantalet i årgången. De tre började skriva i *HTF* i början av 1970-talet. Ylikangas ”Om skattmark och bondemark i Västra Nyland” (1970:3), Klinge om ”Östra Finland i 1800-talets politiska idéspektrum” (1970:4) och Jussila om ”Forskning rörande absolutism och självhärskardöme i Sovjetunionen” (1970:4). Här kan man kanske tala om en räddning. Sammanhanget är dock mer komplicerat än så.

För det första publicerade *HTF* redan tidigare, ända från von Törnes redaktörperiod, bidrag av historiker som ”arbetade på finska”. Yrjö Blomstedt publicerade den viktiga uppsatsen ”Den finländska självständighetstanken på 1780-talet – ideologi eller politisk spekulation” (1965:2) och ett meddelande om släkten Fordell (1965:1). Eino Jutikkala publicerade ”Hemmansnamnen och jordböckerna” (1967:1) och Lauri Hyvämäki skrev om ”Ståhlbergs skjutsning” (1969:1).

Man måste också fråga sig om Ylikangas, Klinge och Jussila verkligen behövde *HTF*. Frågan måste ställas eftersom trion hör till de livligast kommunicerande forskargrupperna inom finländsk historie-

---

8. Max Engman, 'Historiska föreningen i forskarsamhället och tiden 1914–1989', *HTF* 74 (1989:3).

forskning. Klinge söker kontakt med sina läsare också genom dagböcker och målningar, Ylikangas skriver pjäser och Jussila är en flitig kåsör – en genre som alla tre odlat. Med tanke på hur populära dessa historiker varit är det uppenbart att spalterna för det mesta stått vidöppna för dem – fränsett *HAik*:s.

Som påtryckningsmedel var *HTF* därför utmärkt. Det var svårt för *HAik* att acceptera att de forskningsrön som väckte diskussion inte publicerades i tidskriften, och tidvis ansåg sig *HAik* också ha ensamrätt att publicera opponentutlåtanden. Även om trions resultat fick god redigering och spridning via *HTF*, också till utlandet, ville de fortfarande också behålla sin finskspråkiga läsekrets och den akademiska ungdomens öra.

Att trion medverkade i insatsen för *HTF*:s exceptionella tillväxt står klart. *HTF*:s sidantal överskred *HAik*:s 1977–1978 (612; 700 s.) och blev dubbelt så stort 1987 (732 s.). Siffrorna är delvis vilseledande eftersom *HAik*:s format är större. Sidantalen kan inte jämföras mellan tidskrifterna utan de kan användas för att jämföra tidskrifterna med sig själva. Då framgår att *HAik*:s kurva håller sig stadigt på samma nivå och uppvisar inte liknande ganska starka svängningar som *HTF*:s kurva. Det kan tolkas som ett uttryck för en svag ekonomi, men också för en förlitan på att om man kan hålla det kulturella kapitalet på en hög nivå följer det finansiella.

Om man måste avskrivna tesen att de Tre sökte sig till *HTF* i brist på alternativa kanaler som sådana, står det helt klart att *Historisk Tidskrift för Finland* befann sig i en svår kris som väl kunde ha slutat med dess undergång. Det var inte första gången tidskriften balanserade vid avgrundens brant. Den grundades 1916 av de studenter som grundade Svenska Studenters historiska förening. Efter tio års ensamt slit med penninganskaffning och redigering hade von Törne fått nog och deklarerade att det var dags för den dittills likgiltiga ”jägargenerationen” att ta över; till ny redaktör utsågs Eric Anthoni.

Med Anthoni inleddes en period dominerad av jägargenerationen och dess yngre medlemmar. Anthoni själv kvarstod som redaktör till 1969, men genom Jarl Gallén fortsatte denna generation att leda tidskriften till 1981. När generationsväxlingar uppskjuts blir de ofta genomgripande: när Max Engman 1982 efterträdde den 74-årige Gallén var det exakt hundra år sedan von Törnes födelse och 73 år sedan Anthonis. Steget från dessa emeriti till den närmast arbetslöse och frilansande

licentiaten Engman var långt – låt vara att han varit redaktionssekreterare vid *HTF* sedan 1972 och 1985 tillträdde en professur vid Åbo Akademi.

En större decimering av studentantalet följde genom de amerikanska samhällsvetenskapernas frammarsch på 1950-talet. Vid historieämnet verkade studentföreningen *Historicum*. Dess medlemsmatrikel upptog en lång rad av senare kända samhällsvetare som inlett sina studier i historia och sedan efter några år flyttat över till statsvetenskapliga fakulteten. Man kunde argumentera att alla samhällsvetare borde ha en sådan studiegång, men resultatet blev att samhällsvetenskaperna avancerade och historie- eller medeltidsämnet krympte.⁹

HTF:s kris kulminerade under 1960-talets första hälft innan studentantalet långsamt började växa. Krisen drabbade alla sektorer: doktoranderna och stödorganisationerna var få. Under dessa förhållanden var de potentiella skribenterna i en vetenskaplig tidskrift också få.

Det fanns i alla fall en handfull licentiander, som tillsammans med de äldre seminaristerna bildade ett seminarium. Ett slags räddningsaktion inleddes. Tidskriftens juridiska grund säkrades genom den stödorganisation som skapades genom att Historiska föreningen inträdde som utgivare.

Kring tidskriften bildades en grupp som bar ansvaret under en längre tid. Gallén, Lindberg och från 1972 Max Engman fick försöka fylla tidskriften under de första uppbyggnadsåren. Det fanns inga manuskriptreserver, vi tvingades flera gånger komma överens om hur många rader vi måste skriva för att få ut ett nummer och hålla den av postverket föreskrivna takten om fyra nummer per år. Den akuta krisen lättade, men inte förrän tidskriften hade utgett två nummer som måste stiftas eftersom det tunna innehållet inte kunde sys i ryggen. En stor styrka under de första åren var den redaktionella personalen, som slet i årtal med en uppgift som inte alltid var så tacksam. Det är dock påfallande hur länge personalen orkade. Det berodde väl delvis på att det var fråga om ett segrande lag som inte vill ändra på sig själv, men till en del också på plikt känsla. I vilket fall som helst tjänstgjorde man i decennier (Tab. 1).

---

9. Engman, 'Historiska föreningen i forskarsamhället och tiden 1914–1989', s. 426–435.

Tabell 1. HTF:s redaktion 1970–2016

<i>Ordförande i redaktionsrådet</i>	<i>Ansvarig redaktör</i>
Jarl Gallén 1970–1983	Jarl Gallén 1970–1981
Max Engman 1984–1985	Max Engman 1982–2000
Henry Rask 1985–1990	Lars-Folke Landgrén 2001–2016
Eljas Orrman 1990–2000	
Henrik Meinander 2001–2005	
Max Engman 2006–2010	
John Strömberg 2011–	
<i>Redaktionssekreterare</i>	<i>Ekonom</i>
Dag Lindberg 1970–1974	Henry Rask 1970–1982
Max Engman 1972–1981	Katharina Kronstedt 1983
Rainer Knapas 1978–1980	Jan-Erik Börman 1984–1988
John Strömberg 1980–1998	Pertti Hakala 1988–1997
Henrik Meinander 1982–1996	Minna Sarantola-Weiss 1998–2000
Derek Fewster 1996–2000	Lars Karhunen 2000–2003
Henrika Tandefelt 1996–2000	Michaela Bränn 2004–
Stefan Nygård 2000–2005	
Charlotta Wolff 2003–2007	
Jani Marjanen 2005–2008	
Jennica Thylin-Klaus 2008–2016	
Jens Grandell 2009–	

Vi lyckades också via personliga nätverk värva några för det svenska historieämnet nya förmågor. Rainer Knapas, som några hade träffat under värnpliktstiden i Dragsvik, visade sig vara en god skribent med mångsidiga kunskaper i kulturhistoria, liksom också museiämnena och konst. Han behärskade också det visuella och gav tidskriften ett ikonografiskt kunnande, som kom väl till pass då vi började använda illustrationer och införa mera komplicerade manuskriptombrytningar.

Något senare anslöt sig arkivarien Eljas Orrman, som gjorde entré genom en polemik med *HTF*-veteranen Gunvor Kerkkonen. Han var expert på arkivfrågor och redo att ta upp en del av de expertuppgifter som uppstod då medeltidsveteranerna med tiden föll bort. Han bistod periodvis också med skötseln av finanserna.

Grundfunktionerna, d.v.s. artiklar, forskningsöversikter och recensionsavdelning, kunde med tiden utvidgas och bearbetas så att recensionsavdelningen höll god nivå. Till tidskriftens innovationer hörde ambitiösa temanummer. En del var vad redaktionen kallade

”sammanhållna” nummer, som redigerades så att material om likartade teman sammanfördes till ett nummer fokuserat på en period, region eller ett tema. Temanumren var ”historiepolitiskt” viktiga och väckte ibland livlig diskussion. Det skedde dock inte med det kvinnohistoriska numret. Den med en viss spänning motsedda diskussionen i redaktionsrådet avslutades innan den började då Gallén kort konstaterade att ämnet åtminstone var mera meningsfullt än att t.ex. skriva de blåögdas historia. Det säger något om det hemlighetsfulla klimatet att temanumren om projektforskning presenterade projekt som få hade hört talas om.

Dylika sensationer i det mindre formatet breddade prenumerantbasen och tidskriften nådde upp till drygt tusen exemplar vilket måste anses som högt för en svenskspråkig facktidsskrift i Finland. En betydande del av prenumeranterna fanns i Sverige eller andra länder. (Tab. 2)

Tabell 2. Temanummer i HTF 1970–ca 1990

Historisk projektforskning i Finland 1–3: 1974:3, 1975:1, 1978:4

Arkiven och den historiska forskningen 1978:1

Forskning rörande Finland i andra länder 1976:2

Historia och arkeologi 1977:4

Finland och Ryssland och medborgarskap 1978:1

Festskrift Gallén 1978:2

Gamla Finland 1982:1

Kvinnohistoria 1983:3

Universitetshistoria 1985:2

Finland och nyckelhålet av den 6 december 1917. Folk, stat, nation 1987:3.

Självständighetsnummer, Utrikesministeriet beställde en dubbelt så stor upplaga av det rikt illustrerade numret som användes som informationsmaterial i utlandet. Numret utgavs även i bokform på engelska, *Finland. People. Nation. State* med David Kirby som andra redaktör. Engman belönades med statens informationspris för *HTF:s* insatser.

Sjömansnummer 1988:3

Tidskriftens största nummer, ett medeltidsnummer omfattade hela 356 s., utgavs år 1984.

De aviserade resonerande bibliografierna inleddes från år 1971, men fördes retroaktivt till 1968. När bibliografin lades ned år 2000 hade 33 bibliografier utarbetats av sex bibliotekarier (Pia Sovio, Susanne Lindgrén, Gun Grönroos, Cecilia Riska, Raili Pentti, Kirsti Antin). Biblio-

grafierna var mycket uppskattade både bland forskare och bland institutioner som var inriktade på finländska frågor.

Vem skev då i tidskriften? Bidragen är så mångskiftande att det är svårt att göra några exakta beräkningar. Så mycket är klart att redaktörerna skrev mest. Redaktören får ofta åta sig tråkiga, svåra och känsliga uppdrag. Anthoni, Gallén och Engman skrev tillsammans drygt hundra recensioner 1966–1990. Knappast överraskande är att de till tidskriften och redaktionsrådet knutna historikerna Orrman, Rask och Knapas skrev ett knappt tjugotal recensioner var.

Historikerna i Åbo ställde lojalt upp för tidskriften; Sune Jungar skrev ett trettiotal recensioner (överlägset mest av historiker utanför Helsingfors och sekunderades av flera kolleger, Oskar Nikula, Rainer Fagerlund, Bill Widén). Två yngre finskspråkiga Helsingforshistoriker Oiva Turpeinen och Seppo Hentilä nådde över 15 recensioner.

Siffrorna kunde tolkas som att de svenskspråkiga historikerna i Helsingfors och Åbo tog tidskriften till sig och såg den som sitt organ. För de finskspråkiga spelade tidskriften inte samma roll, men många insåg vikten och nyttan av att kunna visa upp särtryck på svenska och därmed nå en svensk och internationell läsekrets. Ylikangas, Klinge och Jussila hade inte riktigt samma behov, men publicering i *HTF* fyllde likartade behov och utgjorde därtill en alternativ kanal till *HAik* och bröt *HAik*:s monopol.

Man kan fråga sig om två små tidskrifters käbbel om prenumeranter för några decennier sedan längre förtjänar uppmärksamhet. En orsak att intressera sig för sådant är att det var en del av en generationskonflikt om nationens historiebild. De redskap som användes var ibland ganska fula, och otrevliga att ta del av per djungeltelegrafen. Efter temanumret om utländsk forskning rörande Finland undrade professor Vilho Niitemaa vid institutionskaffet ”hur mycket eget” den där Engman sätter i andras mun. Kommentaren var inte bara skamlös utan också helt missriktad. De utländska historikerna kunde finska och ofta även svenska. Redan ett försök att föra dem bakom ljuset skulle ha raserat *HTF*:s trovärdighet.

Den som kände sig mest hotad av *HTF*:s nyfunna vitalitet var Eino Jutikkala som två gånger försökte stoppa *HTF*:s statsbidrag. Jag hade skrivit några kritiska recensioner av verk författade av den blivande riksarkivarien och Jutikkalas efterträdare. Ingendera tog detta lika allvarligt som Jutikkala, vars hierarkiska världsbild var skakad. Jag tror

inte det fanns några vittnen till Jutikkalas och Galléns samtal, men så mycket vet jag att Jutikkala krävde mitt huvud på ett fat, men fick svaret att han inte skulle blanda sig i saker som inte angick honom. Intermezzot visar också varför Gallén var så omtyckt av studenterna. Han ställde upp för dem. Han gav oss så mycket rep att vi kunde uträtta något, men inte så mycket att vi kunde hänga oss.

Kritik kom också från oväntat håll. Med en formulering från språkstridens dagar konstaterade W. E. Nordström (chef för Ekenäs tryckeri, där *HTF* trycktes) att man tydligen höll på att "sälja tidskriften till finnarna". Han såg ingen fördel i att de svenska historikerna skrev i samma tidskrift som de intressantaste finska forskarna och att dessa blev kända utomlands.

Nu hade tidskriften vad som behövdes för att verka normalt med den ungdomliga Atlantisförläggaren Kjell Petersons maxim: "Bara man tar hand om det kulturella kapitalet, sköter sig nog det finansiella." Skribenter mottogs enligt en annan maxim, utformad av kritikern Matthew Arnold om hur man skulle gå till väga för att utveckla en god stil: "Young Man, have something to say." Väl sagt, men vem skulle betala tryckeriräkningen? Vi andra vidarebefordrade räkningarna till Gallén, Rask och kanslisten Pertti Hakala och se, det finansiella kapitalet gjorde sitt.

HTF hade alltså byggt upp en organisation och rutiner som klarade det mesta. Med mera material ökade trycksidorna och bildmaterialet, som inte enbart var illustrationer och bilder som en del av argumentationen, utan ett material som rätt använt talade med egen röst.

Hur viktig var tremanna-secessionen? Som ovan framgick var Seccionen viktig som ett historiepolitiskt påtrycknings- och försvarsmedel. En alternativ kanal som därtill nådde ut i Skandinavien gav secessionisterna spelrum. *HTF* var viktig, men inte livsviktig, vare sig för de flitigaste medarbetarna eller för de utomstående, vilket redan framgick av att de senare skrev nästan lika mycket i *HAik* som i *HTF*. Det berodde på att de fortsättningsvis var fullt integrerade i den finska/finländska miljön. För dem var det viktigt att behålla kontakten med finskspråkiga studenter och läsare. Redan på grund av sin tjänst på Renvall-institutet var Jussila förpliktigad att skriva och publicera forskningsöversikter över sovjetisk historia. Kontakterna mellan *HTF* och institutet var livliga. Både idéer och material rörde sig mellan tidskriften och institutet. Ur *HTF*:s perspektiv var secessionisterna vik-

tiga både för publikationer och för kontakter. Kring 1970 var de särskilt viktiga på grund av tidskriftens kritiska läge, men denna kris var en exceptionell situation.

Vem fyllde då de växande årgångarna? Det finns flera svar. En oväntad och oväntat stark mobilisering ägde rum. Största delen av artiklarna och recensionerna skrevs av äldre svenskspråkiga historiker i Helsingfors, Åbo och Vasa. De upplevde sig tydligen ha fått ett nytt forum och använde detta till fullo. Ur lägre åldersklasser vid universiteten kom hela tiden nya historiker.

Det var alltså inte Ylikangas, Klinge och Jussila som skrev de relativt många översatta bidragen. De som fyllde *HTF* var yngre forskare, som skrev en eller två artiklar och/eller recensioner. De ville etablera nordiska kontakter och insåg att ett bra särtryck var det bästa visitkort en ung forskare kunde räkna fram för att introducera sig. Man ska kanske inte heller frånsä att *HTF* med tiden fick status. Det blev något av ett mode att demonstrera att man varken läste eller skrev i *HAik*. Genom en jämförelse med *HTF* på von Törnes tid kan man konstatera att tidskriften fortfarande – trots mellanliggande språkstrid – fortfarande var en tidskrift ”för Finland”. Till och med under krisen på 1960- och 1970-talen var omkring 57 procent av författarna ”finlands-svenskar” och 40 procent forskare med finska som arbetspråk. En tiondedel var utlänningar.

Allt var inte lån från utlandet, även om en del var det. När vi dessutom så långt vi förmådde satsade på översättningarnas kvalitet var *HTF* det bästa alternativet helt oberoende av kultur-, språk- och annan politik. Jutikkala brukade tala om ”de konkurrerande tidskrifterna”, men jag hörde *HAik*:s till händer och fötter bundne redaktionssekreterare Ohto Manninen kommentera ett sådant yttrande med kommentaren ”vad då för konkurrens, jag har aldrig märkt att vi (*HAik*) skulle ha en chans”. På *HTF*:s redaktion väckte yttrandet munterhet och medlidande.